

ANTANAS A. JONYNAS: „ATSIGRĘŽUS ATGAL SUSKAUDĖS“

Atėjo toks laikas, kai Antano A. Jonyno karta (A. A. Jonynas, Gintaras Patackas, Donaldas Kajokas) leidžia rinktines, įsitvirtina literatūros istorijoje. Ryškėja jų pasaulėjautos visuma, santykis su kultūra, poetinė stilistika. A. A. Jonynas po Sigito Gedos, Jono Juškaičio poezijos ir vertimų aktualina XX a. I pusės Vakarų modernizmo aspektus. Jo poezija labai glaudžiai siejasi ir su septintojo–aštuntojo dešimtmečio Europos ir JAV kultūros reiškiniiais. A. A. Jonyno pirmoji knyga „Metai kaip strazdas“ (1977) susilaukė atgarsio įvairiuose visuomenės sluoksniuose. Rimtos ir visuomeniškai angažuotos poezijos fone ji reabilitavo grynąją meilės lyriką, atvirai kamerinį pasaulį, gamtos ir meilės adoravimu atliepė hipių pasaulėjautą. Tapo aiškiausia populiariosios kultūros atstovė. Ir vėliau poetas liko bardu, – skaitytojų atmintin įsispaudė sentimentalus atsisveikinimo etalonu tapęs „Sentimentalus eilėraštis“, o baugioji, bet lengvo ritmo „Kalėdų eglutė“ (ypač jos pradžia – plėtojanti tarsi įprastus Kalėdų semantikos vaizdus: „Ant Kalėdinės eglutės / supas raibosios gegutės / nežinia ką jos kukuoja / nežinia ką iškukuos.“ – p. 153)¹ virto populiariu šlageriu.

Rinktinę *Krioklys po ledu* (1997) galime skaityti, viena vertus, kaip itin atvirus meilės eilėraščius, nepaprastai švelnaus balso lyriką; kita vertus, suprantame, jog ši meilės lyrika nesiriboja siauru tematiniu aspektu ar tradicinio išpažintinio eilėraščio modeliu.

A. A. Jonynas meilės lyrikoje įtvirtina XX a. moderniosios poezijos atradimus: atsiribojimo efektą, distanciją, įvairaus lygmens tarpiškumą. Ši poezija balansuoja tarp naivaus atvirumo ir literatūrinio estetizavimo. Poeto sukurtų situacijų dabartiškumas įtikinantis. Vis dėlto poetinė išpažintis randasi ne iš tiesioginio išgyvenimo, o iš atsiminimo, vaizduotės, nuojautos. Svarbus čia ne situacijos, bet jausmo pažadintos vaizduotės dabartiškumas, tariamybės pasaulis. Vaizduotės poetiniais paveikslais bandoma išsakyti meilėje atsiveriančią būties pajautą. Apie meilę, apie jausmo ištiktą sielą poetas kalba netiesiai, tarsi atsitiktinėmis išorinio pasaulio detalėmis, bet iš užuominų, nuotrupų susiklosto nuorodos į labiausiai rūpimus dalykus, į išgyvenimo centrą. Parafrazavę Roland'ą Barthes'ą (Rolaną Bartą), galėtume sakyti, jog A. A. Jonynas patiria netiesaus formulavimo, „sakymo malonumą“ ir įteisina jį kaip pagrindinį poetinio kalbėjimo būdą.

Asmeniškiausi patyrimai, likę giliai potekstėje, tarsi įmagnetina tekstą. Eilėraštyje „Ir paukščiai“ paskiros vėjo graudaus švilpesio, išsidriekusių šermukšnio šakų, rankų, plaukų, debesų, nuleistų vokų poetinės figūros yra užuomina į kūno lytėjimą, į apskritai prisilietimo stebuklą: „ir tarsi galvos glaudžias debesys nejaukūs / tarytum lūpos liestų tavo plaukus.“ Šiomis figūromis koduojama jausmo aukštuma tiesiai nepasakoma – į ją nurodo pasikartojantis, eilėraštyje įreminantis paukščių, plunksnomis vos liečiančių dangų, motyvas („Ir paukščiai plunksnomis vos liečia dangų“). Jis kalba tik apie gamtą – bet iš tolo, tarpiškai susisiekiama su eilėraščio viduryje esančiomis erotinėmis užuominomis. Subtiliai pinami gamtiškasis ir erotinis kodai, formuluojama atsargiai, tarpiškai, estetiškai.

Paukščiai, susiliečiantys sparnais, prisiliečia dangaus – vienas iš A. A. Jonyno poezijos leitmotyvų, koduojąs jausmo aukštumą. Lietaus motyvu (be ilgesio, liūdesio, melancholijos prasmių) A. A. Jonyno lyrikoje nusakomas jutimiškumo, leidžiančio susiliesti su gyvuoju pasauliu, „ištirpti“ gyvybės kosmose, aspektas. Jį papildo kitos poetinės figūros: migla, rūkas, šešėlis, atšvaitas, paslaptingi balsai, lengvas oras, šnabždesiai, grakštus judesys.

Jonyno ankstyvosios lyrikos ašimi tampa iš šios atmosferos išnirusi migdymo, budėjimo ties

¹ Jonynas A. A. *Krioklys po ledu*, Vilnius: Vaga, 1997. Cituojant eilėraščius tekste nurodomas tik puslapis.

miegančiuoju (-aja) situacija. Šis motyvas, turintis gilią šaknį literatūroje, yra tam tikras literatūrinis archetipas. Miegas čia iškyla kaip sauganti vidujiškumą būseną: artimi „aš“ ir „tu“ jaučiasi tada, kai saugo vienas kito sapną, kai stebi mylimą miegantį. Juos sieja paslaptis, sapnas, o atskiria kalba, atsimerkimas, atbudimas. Kas pasikeičia pabudus? Išbūdi – ir nutolsti nuo pasaulio? Ar daiktai ir žmonės nutolsta nuo tavęs, susigūžia savo formose?.. Atsibundanti mylimoji – gražiausias A. A. Jonyno lyrikos literatūrinis motyvas, o švelnus mieguistas judesys sudaro ne tik pirmųjų rinkinių poetinę atmosferą, bet ir nusako melancholišką kalbančiojo santykį su gyvenimu.

Erotinės užuominos (miego, sapno, pabudimo motyvai) A. A. Jonyno eilėraščiuose – nors ir orientuotos į slaptumo atvėrimą, vienkartiškumą, asmeniškumą – yra aiškūs literatūriniai archetipai, suteikiantys išsakomoms asmeniškoms situacijoms estetinės erdvės, leidžiantys jas atpažinti ir kaip grakštų „pakartojimą“. Miego, sapno, pabudimo motyvai A. A. Jonyno tekste yra ir erotinės užuominos, ir meilės palytėto gyvenimo metaforos: meilė prilyginama sapnui (efemeriška ir užburianti, svaiginanti) ir pats meilės nušviestas gyvenimas suprantamas kaip sapnas (per gražus, nerealus, laikinas)... Kito žmogaus miego ir sapno sergėjimas yra ir jo „gyvenimo sapno“ sergėjimas. Pabudimas taip pat yra ir pažinimo metafora – pabudimas identiškas pažinimo dabarčiai.

Bandymas įsiskverbti į reiškinio vidų, gyvenimo nujautimas sapnu, įsijautimu – tai tik viena iš kalbančiojo nuostatų. Kita nuostata – noras liesti daiktus, regėti reiškinį ir jį pažinti pagal išorines formas nurodo budinčią sąmonę. Visa A. A. Jonyno meilės lyrika telpa tarp šių dviejų būsenų ir dviejų pažinimo kelių. Su šių būsenų kaita sietina šviesotamsos poetika. Meilė siejama su vidine šviesa, sielos nušvitimu ar švytėjimu, su miegu, sapnu, o išorė nusakoma tamsos, nakties vaizdu. A. A. Jonyno eilėse daug prieblandų, sutemų, miglos. Prieblanda nutrina pasaulio kontūrus, sutelkia į vidų, į itin artimą, intymią aplinką, kurioje jausmas skleidžiasi kaip šviesėjimas, apšviečiantis prieblandas. Ir atvirkščiai: kai išorėje išaušta ir pabundama iš sapno, vidujinė šviesa gęsta. Tie dalykai A. A. Jonyno poezijoje nesudaro kontrasto – kaip miegą ir budėjimą jungia pabudimo būseną, lygiai taip tamsa ir šviesa persilieja viena į kitą. Šia šviesos, erdvės ir būsenų poetika kalbama apie kiekvieno gyvenimo reiškinio ir pačios būties daugiareikšmiškumą.

Pabudimas – viena svarbiausių A. A. Jonyno meilės lyrikos situacijų. „Įtempti regėjimai“, akimirkos pajauta leidžia sielai suprasti esmingiausius dalykus; netikėtai nušviečia daug gyvenimo tiesų. Šalia akimirkos pajautimo Jonyno eilėraštyje gyvas ir būties esmės jautimas, ir amžinybės matmuo ar klausimas, nukreiptas į amžinybę („ateina jau metas vilties kai reikia kažką sulaikyti / keisčiausi dalykai greta dabar juos lengviausia prarasti.“ – p. 22). Pasaulėjautos krašteliu susiliečiama su R. M. Rilkes (R. M. Rilke) kūryba. Rilkiškas yra akimirkos reikšmingumo jautimas („didžiausia valanda yra šita.“ – p. 31), apsvaigimas nuo būties ir pastangos ją įvardyti, būties trapumas ir grožis. Ir ypač – būties tekamumas, toji valandų srovė, pajautimas, kaip „rudens ilgėjantis šešėlis / paliečia laikrodžio įskilusią rodyklę“ (p. 19). Bandoma bent daiktuose įžvelgti amžinumo („mes vis dar ilgimės daiktų, / kurie praaugtų mus.“ – p. 31), o kaitą ir pastovumą matyti kaip reliatyvius dalykus. Rilkiškoji išminties ir mąslumo mokykla A. A. Jonyno eilėse yra sušildyta jaunystės meilės lyrikai būdingo jausmingumo.

Pabudimas A. A. Jonyno lyrikoje siejamas su regėjimu (pabudus atmerkiamos akys), kuris atskiria mylinčiuosius („Skaudžiais ir įtemptais regėjimais / mes esam atsivėrę mano meile / ir gėrimės / tik tuo ko gailimės.“ – p. 16). Regėjimas ne susieja, o atskiria. Neįmanomas tampa prisilietimo stebuklas („mes žiūrime atgal / drauge drauge o esam atitirpę / viens nuo kito.“ – p. 113); vėlesniuose rinkiniuose miegūstą švelnumą keičia staigi ir skaudi refleksija, įžvalga („nepajėgus mylėt, bet pajėgus sužeist.“ – p. 124; „o nuoskauda! kokia tu netikėta.“ – p. 135). Sapnas deformuotas, tuščias, sutraiškytas. Vis ryškesnis pabudimas iš sapno, vis daugiau pažinimo dabarties („dabar kai jau iš tikro pabudai.“ – p. 130). Dar lyg ir pasineriama į atmintį, audžiamos vizijos, grimztama į sapną, – bet

staiga išbundama realiam pokalbiui. Jau tik eilėraščio fragmentą sudaro meilės svaigulio, užsimiršimo ir švelnaus pasaulio prisilietimo būseną – eilėraščio vidury ar pabaigoje akcentuojamas netikėtas praregėjimas ar kita netikėtai skaudi būties pajauta: suvokiama lemtis – būti nuolat atbundančiam iš sapno ir išgyvenančiam praradimą savo viduje („tokia šviesi gamta ir taip tamsu.“ – p. 130). Tie atsigręžimai, tos įžvalgos, tasai komunikacijos trūkinėjimas, vyro ir moters „išbudimas“, jų susikalbėjimas ir nesusikalbėjimas visa apimančiame meilės jausme – A. A. Jonyno poetinio pasaulio centras.

Meilės temą lydi meilės mirties, neišsipildymo tema. Ji išsakoma romano* žanru. Į romaną orientuoja žinomi literatūriniai motyvai (vynas, kaukolė, voras ir voratinklis, ašara, ruduo, smuikas, tuščias fontanas, sunkūs debesys) bei melodinga lengva instrumentuotė. Viduramžių tapyboje atsiradęs mirusiųjų šokio motyvas bei aliuzijos į dailės kūrinį („Madona su dagiliu“) perrašomi žiauraus romano stiliumi (išplėšta širdis, pavainikiai vaikai). Romano žanrą A. A. Jonynas ypač stilingai atlieka. Į romansinio stiliaus lauką pakliūva ir XVIII–XIX a. romantikų tapybos klišės – gamtos ir meilės siužetai. Gamta tampa fonu, dekoracija, paveikslu, įrėminančiu meilės dramą. Pačios sąvokos – peizažas, motyvas, – gausiai vartojamos poetiniame tekste, nurodo distanciją, ironiją ar atlikimo manierą (išsipildo ne meilė, o peizažas išpildo tai, kas meilės buvo pažadėta). Šis literatūrinis, kultūrinis antsluoksniškas, pridengiantis išgyvenimą, vis plėtėja. Skaitomos kultūros istorijoje užfiksuotos įvairios meilės istorijos; savoji patirtis įrašoma į jas ir jų personažus (nuo graikų mitų herojų, Giovannio Boccaccio (Džovano Bokačo) kūrinų veikėjų ar ispanų baladės meilužio iki banaliausios miesčionės). Daugėja butaforijos. Pro visą šią butaforiją, beveik bodlerišką „spliną“* šviečia meilės ilgesys ir idealas („aš nežinau išeities / nes tik meilė yra išeitis.“ – p. 202), stebuklo ilgesys („atnešk man ką nors neįmanomo / besišypsanti mano.“ – p. 160). Šiuo aspektu A. A. Jonynui svarbūs antikiniai mitai, kalbantys ne tiek apie meilės gimimą, kiek apie meilės mirtį: A. A. Jonyno poezijoje Afroditė ne gimsta, o miršta; mylinčiųjų siužetas savitai atkartoja Orfėjo ir Euridikės siužetą („atsigrįžti meldžiu atsigrįžti meldžiu atsigrįžti ir krykščiand / apkabinti glėby savo mirusią mylimą bundančią.“ – p. 84); sekant Orfėjo einama ieškoti mylimosios („Aš einu pas tavo mylimoji / ilgais atminties viadukais ir tuneliais.“ – p. 235).

Laikas meilės lyrikoje – pagrindinis veikėjas („Viskas būna trumpai [...] viskas būna kitaip tik kartojasi.“ – P. 114). Jis lemia ir A. A. Jonyno poezijos motyvų vidinę slinktį. Išryškėja ne tik akimirka, bet ir pačios būties laikinumas („mes esam taip laikinai / taip skaudžiai // taip neteisingai.“ – p. 318). Vis ryškesni tampa praradimo, ištuštėjimo motyvai („tranzistoriaus angelas verkia apraudodamas / mūsų dienų greitai pingančią vertę.“ – p. 159), apie laiką vis labiau kalbama kaip apie būtąjį. Poetinė geležinkelio bėgių figūra, ankstyvoje lyrikoje išreiškusių tolių šauksmą, keliones, išsiskyrimus ir ilgesį, keičia vagonas, pro kurio langą švystelėjusios vaizdų nuoplaišos ir ratų bildesys nusako gyvenimo turinį. Greta šio ištuštėjimo vis didesnę erdvę užima atmintis („mano rankos pilnos / mūsų buvimo.“ – p. 252), noras regėti ar pakartoti tai, kas būta.

Paskutiniuose rinktinės skyriuose A. A. Jonynas atvirai varijuoja ankstyvosios lyrikos temas ir motyvus. Ankstesnio teksto parafravimas** gali atrodyti kiek dirbtinokas, tačiau knyga šitaip užskliaudžiama sąmoningai. Pasikartojančiais motyvais išsakomas būties tekamumas ir įgyta patirtis. Gyvenama besikeičiančioje meilėje jaučiant, kaip patirtis keičia ir supratimą, ir jausmus. Iš vienos dvasinės situacijos kalbantysis pereina į kitą, iš vienos meilės būsenos – į kitą, tačiau visada pasaulį

* Romansas (isp. *romance*) – lyrikos žanras, jausmingas dainuojamasis eilėraščių, išreiškiantis trumpalaikes nuotaikas, meilės išgyvenimus. (Red.)

* Splinas (angl. *spleen* < gr. *splēn* – blužnis) – apatija, niūri, prislėgta būseną, neviltingas. Prancūzų poetas Charles Baudelaire'as (Šarlio Bodlero) savo garsiąją eilėraščių knygą 1869 m. pavadino *Paryžiaus splinas*. (Red.)

** Parafrazuoti (gr. *paraphrasis* – atpasakojimas) – nusakyti, išreikšti kitais žodžiais, parafraze.

suvokia ir apmąsto, jausdamas greta mylimą asmenį. Nerasime čia nei pykčio, nei priekaišto tam, kas vyksta, – tik bėgančio laiko ir meilės kaitos apmąstymus.

Atrodytų, jog meilės lyrikai svarbiausias yra „aš“ – „tu“ santykis. A. A. Jonyno lyrikoje greta šio, išreikšto išgrynintais pavidalais, yra ir kitas aiškus matmuo: „Tu“ kalbančiajam yra ne tik objektas, bet ir tarpininkas, mediumas, sukuriantis galimybę visais įtemptais pojūčiais prisiliesti prie pasaulio. Prisiimama tokia pozicija: *Kitas* nušviečia mano būtį, mano jausmai nuskaidrina mano žvilgsnį – ir aš gražiai matau pasaulį. A. A. Jonyno poezija leidžia pajusti (būtent pajusti) paprastą tiesą – į pasaulį žmogus žiūri mylėdamas arba mylimas, arba meilės prisiminimu gyvendamas. Šiuo požiūriu meilės situacija yra nesibaigianti žmogaus situacija.

Tuo būdu ši knyga – ne tiesiai, iš tolo, – turi pačių bendriausių nuorodų į dienoraščio žanrą. Jautriai fiksuojamas dvasios gyvenimas ir yra tikroji lyrikos žemė.

Rita Tūtlytė, *Išliekanti lyrika: XX amžiaus lietuvių poezijos vidinių struktūrų kaita*, Vilnius: Gimtasis žodis, 2006, p. 181–185.